

Narativní nexus

Negativní externality digitálních technologií

Individuální domény

- Duševní a fyzické zdraví: Dopady na spánek, pohybovou aktivitu a psychickou pohodu.
- Kognitivní schopnosti: Narušení pozornosti a schopnosti soustředění.
- Behaviorální rizika: Výskyt psychopatologických jevů (agresivita, kriminalita, poruchy chování).
- Kybernetická bezpečnost: Podvody, riziko kyberšikany a ohrožení dětí třetími stranami (grooming).
- Závislostní chování: Rozvoj digitálních závislostí a návykového chování.
- Sexuální vývoj: Rizikové návyky a zkreslená očekávání v oblasti partnerského a sexuálního života.

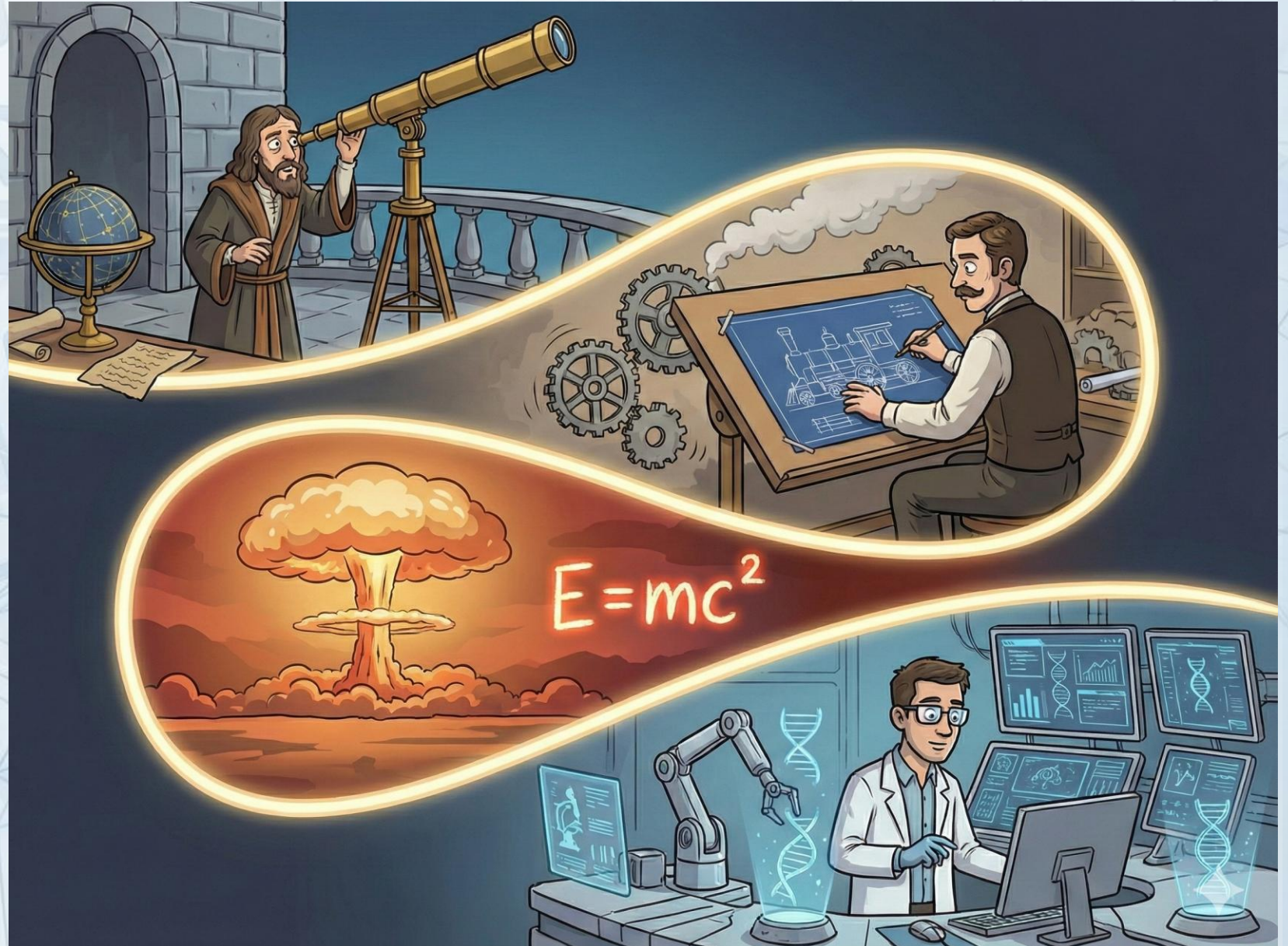
Systémové domény

- Propaganda
- Misinformace – dezinformace
- Hate speech
- Poplašné zprávy

Příprava na cestu

Průvodci příběhem

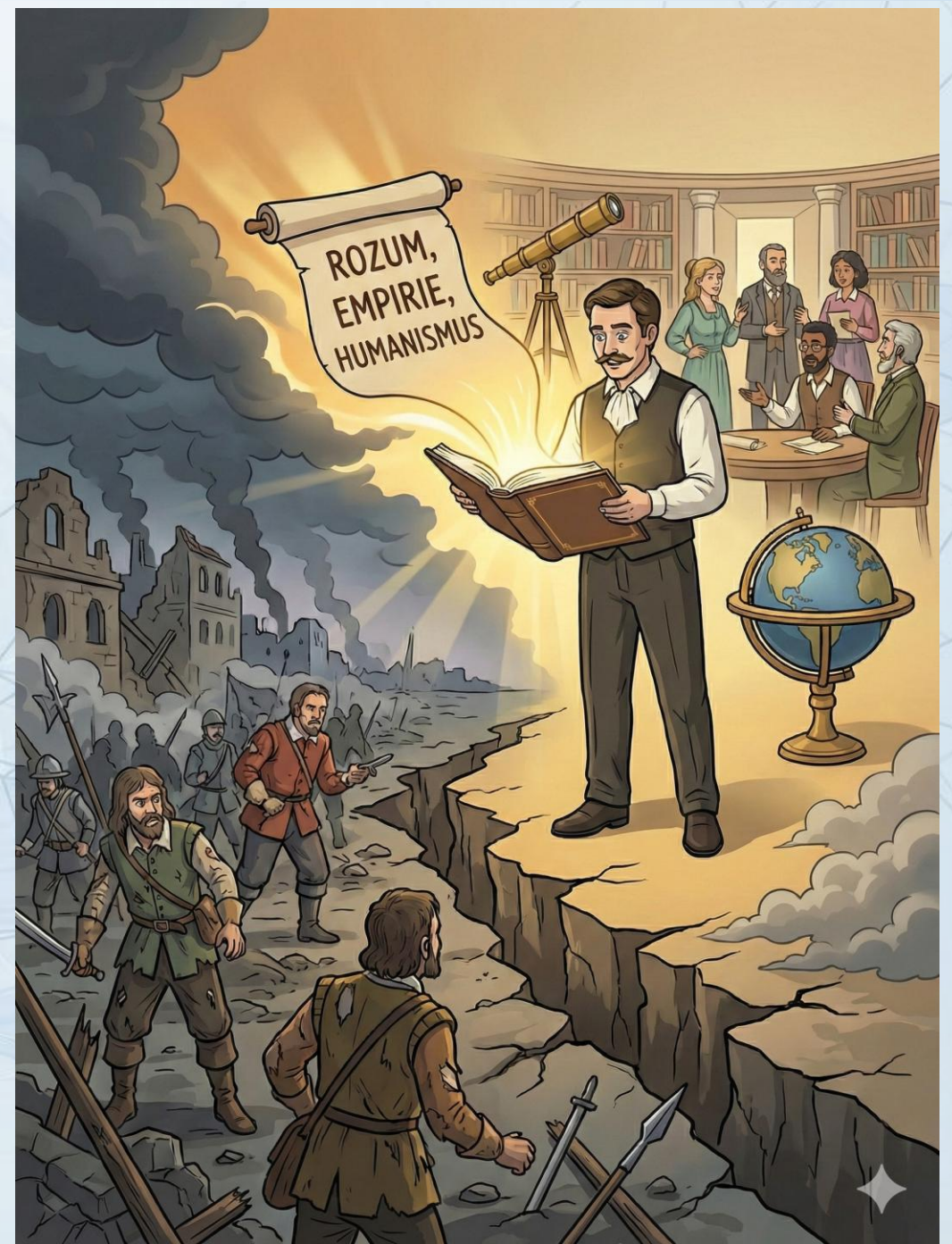
- Thomas Hobbes
- Talcott Parsons
- David Émile Durkheim
- Max Weber
- Ara Norenzayan
- Charles Margrave Taylor
- Daniel Kahneman
- Rolf A. Zwaan
- a mnoho dalších...

Bod zlomu

Zrod našeho příběhu

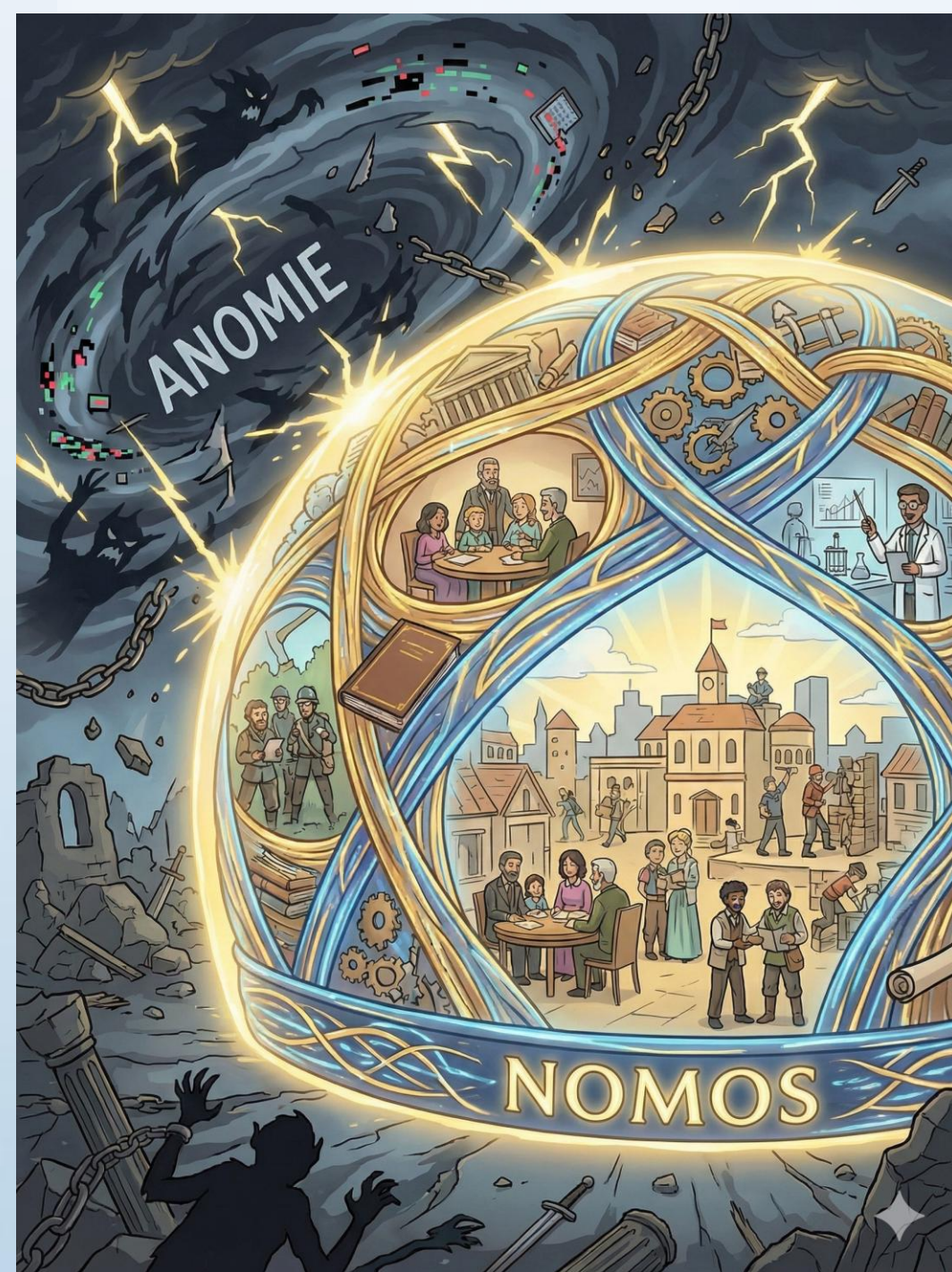
- Třicetiletá válka jako nejničivější konflikt vedla k fundamentální ztrátě důvěry v náboženský narativ.
- Z této nedůvěry vzešlo osvícenství.
- Důraz na vědu, rozum a práva jednotlivce měl posloužit jako základ pro nový, sekulární příběh pro sjednocení lidstva.

Narativní nexus

Příběh jako základní stavební materiál společnosti

- Člověk je biologicky nedokončený a musí si svůj řád (nomos) aktivně vybudovat.
- Tento konstruovaný svět poskytuje stabilitu a chrání před anomii (chaosem a ztrátou orientace).
- Příběh je multidimenzionální informační síť, která dává jevům, událostem a prožitkům význam - smysl.

Posvátný baldachýn

Struktura věrohodnosti pro celý život.

Náboženství vytváří rámec, kde má každá událost své místo a jasně daný smysl.

Utrpení jako součást vyššího plánu.

Skrze teodiceje (např. karma či boží vůle) se bolest stává snesitelnou a smysluplnou zkušeností.

Sdílený příběh jako společenský tmel.

Společné rituály a interpretace krizí chrání komunitu před zoufalstvím a vnitřním rozpadem.

Stabilita systému skrze přijetí rolí.

Posvěcení společenského řádu (např. boží vůlí) udržuje soudržnost celku lépe než pouhá sekulární smlouva.

Příběh jako základní stavební materiál společnosti

- Integrace negativního - teodicie
- Síťový efekt. Neštěstí jako ritualizovaný tmel
- Místo a smysl pro vše a všechny
- Legitimizace nerovnosti jako součást vyššího řádu

Smysl

- Snaha dávat věcem smysl je stejně fundamentální jako potřeba jídla

Clifford Geertz

- Vaše mysl je připravena, a dokonce dychtivá identifikovat agenty, činitele děje, přiřazovat jim osobnostní znaky a konkrétní úmysly a vidět jejich akce jako vyjádření individuálních sklonů.

Daniel Kahneman

Křehkost osvícenského narativu

Chybějící pilíře z posvátného baldachýnu

- Transcendence (Bůh) byla nahrazena imanencí (rozumem), čímž došlo ke stržení posvátného baldachýnu.
- Pokud je sociální řád pouze společenskou smlouvou, lze ji kdykoli vypovědět, přestane-li být výhodná.
- Utrpení v sekulárním rámci postrádá symbolický význam – stává se z něj pouhá porucha systému (např. selhání medicíny).
- Vědecký projekt je z podstaty založen na informační síti, která nevyhnutelně počítá s chybou a nejistotou a postrádá absolutní dogma.

Záplaty

Dílčí nosné metanarativy

- Technologie. Prostředek na cestě k lepší budoucnosti. Náhrada božstev.
- Po první světové válce nacionalismus – vznik nových suverénních, svobodných států. Národní identitarismus jako náhrada náboženského.
- Nové, silné ideologie. Komunismus-socialismus, fašismus-nacismus a rodící se forma liberálně demokratického kapitalismu.

Sdílená narativní struktura

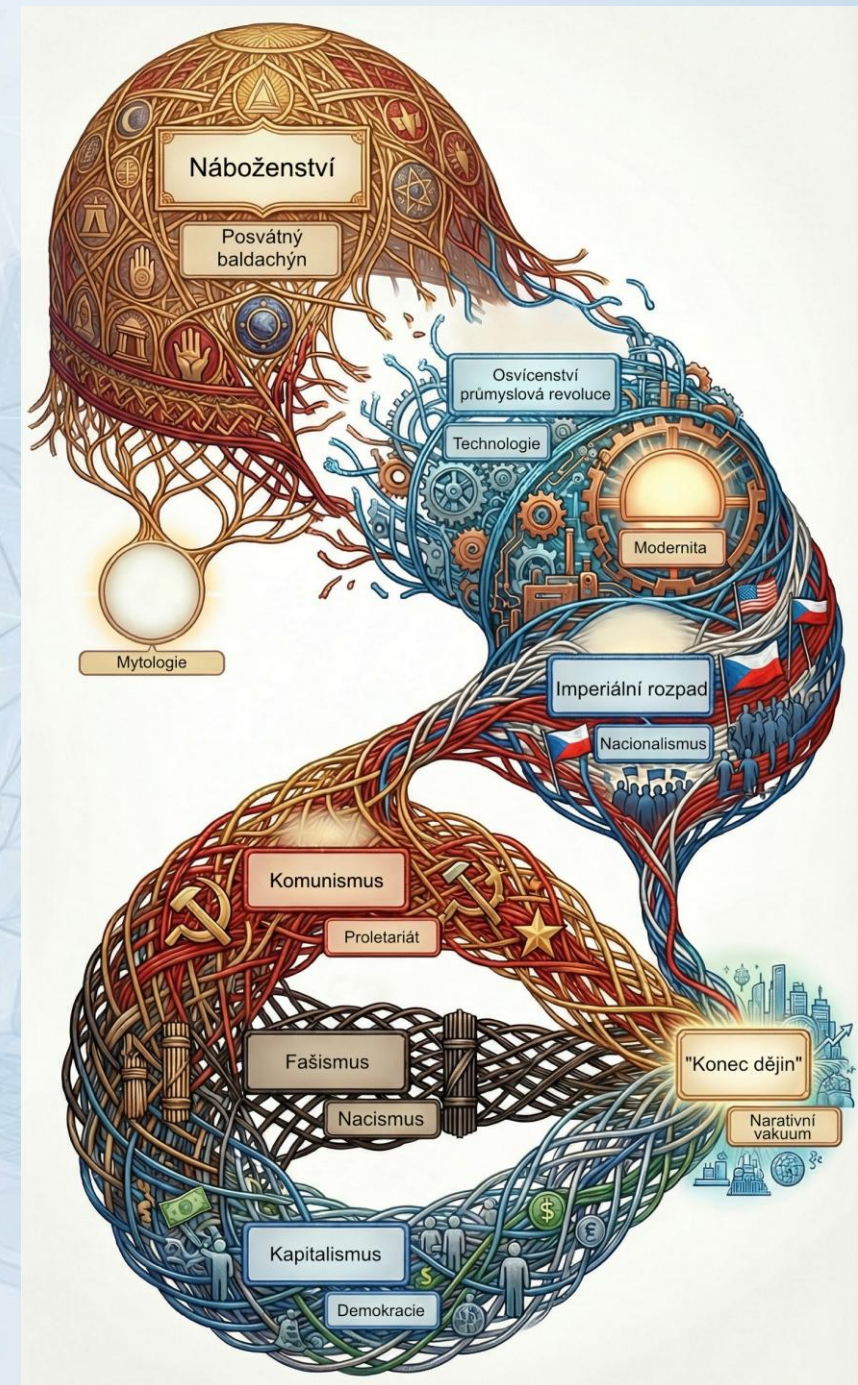
- Stejná narativní struktura - dosáhnout prací a za pomoci technologií obecného blahobytu, který má jen rozdílné podoby. Třídně spravedlivá společnost (socialismus), společnost svobodná (kapitalismus) nebo „spravedlivá“ společnost postavená na národních a rasových předsudcích v případě fašismu a nacismu.

Zhroucení

Cesta k současnému narativnímu vakuu

- Světové války – kritika instrumentálního rozumu
- Nové nadnárodní ideologické bloky – překonání narativní krize
- Pád železné opony
- Konec dějin
- Návrat dějin
- Narativní vakuum

Mentální model reality

Skutečnost vs. interpretace

- Realitu nevnímáme přímo.
- Na základě vnějších vstupů, kognitivních mechanismů a individuálních dispozic ji rekonstruujeme a vytváříme tzv. mentální model reality.
- K tomuto modelu se vztahujeme jako k realitě samé.
- Výsledný obrázek reality tak nemusí být stejný.

Role narativů v konstrukci situačního modelu

Úloha komunikačních technologií při formování narativní vrstvy

Varovný příklad

- **Historický precedens mediální manipulace:** Sílu komunikačních technologií při plošném přepisování narativních vrstev národa jsme v moderní době jasně viděli u zrodu největších hrůz naší historie.
- **Plíživá legitimizace nemyslitelného:** Tragédie nezačala až převzetím moci nacisty v roce 1933, ale hned po první světové válce. Zhoubný narativ startoval nenápadně – nejprve přes vtipy, poté přes bulvár, až postupně infiltroval seriózní média a legitimizoval do té doby zcela nemyslitelné scénáře.
- **Goebbelsův apokalyptický orchestr:** Joseph Goebbels naskočil do již rozjetého vlaku a dotáhl tuto masovou manipulaci k děsivé dokonalosti.
- **K destrukci stačí jedna generace:** K tomu, aby intelektuální a kulturní velmoc podpořila masové vraždění, stačilo systematicky působit na narativní vrstvu obyvatel po dobu jedné jediné generace.
- **Zneužití narativního vakua:** Zásadním katalyzátorem úspěchu této propagandy bylo hluboké narativní vakuum, zmatek a frustrace, které společnost zažívala po válečné porážce a rozpadu starých pořádků.
- **Typ použitých médií:** Tohoto absolutního rozvratu bylo dosaženo pouze za pomoci tradičních masmédií své doby – knih, novin, rozhlasu a filmu. S ohledem na tehdejší události můžeme být velmi rádi, že nebyly k dispozici možnosti dnešního internetu a sociálních sítí.

Úloha digitálních technologií při formování narativní vrstvy

Dva typy působení

- Intencionální
- Vyplyvajících z vlastností digitálních technologií. (automatizace, škálovatelnost, personalizace atd.)

Intencionální

- Propaganda. Ta nepůsobí jen na posilování žádoucího narativu, ale i na oslabování a destrukci narativů, vůči nimž se vymezuje. To záměrně vyvolává tzv. kognitivní cynismus. Stav, kdy občan nevěří ničemu a nikomu (institucím, vědě, médiím). Na rozdíl od klasických masmédií může cílit specificky na různé skupiny jednotlivců a záměrně posilovat jejich interní narativní síť do které jsou začleněny žádoucí narativy propagandy.
- Nabídka alternativních narativů – radikalizace. Tyto narativy mohou být součástí širšího propagandistického narativu, ale také mohou působit zcela samostatně, jako náhrada za chybějící narativní uzlové body.
- Hate speech, dezinformace, poplašné zprávy. Mohou být součástí širšího propagandistického narativu, ale mohou působit zcela samostatně k destabilizaci a znevěrohodnění společenských systémů, institucí a jednotlivců.
- Infiltrace do velkých jazykových modelů. Rusko buduje ohromnou síť webů s ruskými propagandistickými narativy, které nejsou primárně určeny lidem, ale jako „potrava“ pro velké jazykové modely.

Důsledkem tohoto typu působení je destabilizovaná, fragmentizovaná a paralyzovaná společnost, která není schopná kolektivních postojů ani akce.

Úloha digitálních technologií při formování narativní vrstvy

Negativní externality Vyplyvajících z vlastností digitálních technologií. (automatizace, škálovatelnost, personalizace atd.)

- Dekontextualizace. Daná množstvím a typem digitálních sdělení. (Vidíme výrok, ale nevíme, kdo ho řekl, v jaké situaci a s jakým záměrem. Bez kontextu nelze rozlišit pravdu od lži, satiru od reality. Mozek, zahlcený podněty, rezignuje na kritické myšlení (které je energeticky náročné) a uchyluje se k heuristikám: "Věřím tomu, co sdílí můj kmen (tribe).")
- Ztráta schopnosti soustředění. K vytvoření narativní hustoty, tedy k odolné narativní síti, je třeba pronikat do hlubších úrovní sdělení, které souvisí i s jejich délkou – rozsahem. K tomu je však třeba schopnost udržení soustředěné pozornosti.
- Ztráta, nebo významné omezení reálného sociálně-komunikačního propojení, které utváří a posiluje sdílené narativy. Vvýchovy v oblasti neurovědy dokazují, že v reálné skupinové komunikaci dochází k aktivaci osmi různých sítí v mozku, které se následně synchronizují. Při online komunikaci se aktivuje pouze jeden z těchto okruhů. Fundamentálně k tomuto omezení přispívá – a bude přispívat ještě více – nástup AI chatbotů.
- Tribalismus. Izolované skupiny se nemohou propojovat do společných narativních sítí.
- Spánek. Během REM spánku a snění dochází k přenosu informací z hipokampu (dočasná úložiště) do neokortexu (dlouhodobá paměť) a jejich integraci do širších sémantických sítí. Tento proces je bezpodmínečně nutný k budování soudržné osobní biografie - tedy osobního narativu!
- Nuda. Nejen že aktivuje nevědomé procesy a umožňuje "inkubaci" myšlenek. V tomto stavu dochází k aktivizaci DMN (default mode network), která je zodpovědná za autobiografické plány a pochopení sebe sama v čase. Což je základním mechanismem pro utváření osobní biografie – narativu.
- Komodifikace. Zapřičiňuje nemožnost propojení s vlastním já. Na sítích jsme každý značkou, o kterou musíme neustále pečovat, protože její stabilita a hodnota je neustále znovu ustanovována a znovu potvrzována zvenčí. Lajky, komentáře (tedy pozorností ostatních značek) a algoritmy. Kvůli této kvantitě a intenzitě péče o vlastní značku se tak primárně snažíme propojit s ní – s jakýmsi simulakrem vlastního já a ztrácíme schopnosti autentického sebeprožívání. Bez něj není možné ani ukotvení a ani ustanovení osobního narativu. To vede k odcizení od vlastních emocí – necítím to, co cítím, ale to, co bych měl cítit, aby to vypadalo dobře - posílilo značku. Dochází k fragmentaci identity.
- Ztráta kontaktu s přítomností. Nositel Nobelovy ceny, Daniel Kahneman popisuje, že máme tzv. „prožívající já“, které zná jen přítomnost, a „vzpomínající já“, které vypráví příběh našeho života. Při plánování budoucnosti často přemýšlíme právě jako vzpomínající já: díváme se na budoucí událost jako na „budoucí vzpomínku“, kterou si jednou budeme vyprávět nebo sdílet. V okamžiku, kdy prožíváme chvíle hlavně proto, abychom z ní udělali „hezkou vzpomínku“ – fotku, příběh nebo příspěvek –, předáváme řízení svého života právě vzpomínajícímu já a ze sebe sama vytváříme pasivního diváka této budoucí vzpomínky. Prožitek přítomného okamžiku se zcela vytrácí. To opět brání utváření autentického – pevně přivlastněného – narativu.
- Kolaps času a kolaps narativní. Smysl je ze své podstaty narativní konstrukt a každý narativ vyžaduje časovou osu: začátek, prostředek a konec. Příběh dává událostem kauzalitu (A vedlo k B). Digitální technologie však operují v režimu, který tuto linearitu destruuje. Tento stav se nazývá Present Shock (Šok z přítomnosti). To vede ke ztrátě lineárních příběhů, které vysvětlují naši realitu, a mizení cílů, které ospravedlňují cestu. V digitálním věku je minulost a budoucnost stlačena do nekonečného, permanentního "TED"

Neurální koreláty

Příklady aktivace oblasti SBN (social brain network) při face-to-face a online komunikaci

Neuronální síť / Oblast	Funkce při face-to-face interakci	Stav při online interakci	Důsledek pro uživatele
Mentalizing Network (ToM)	Schopnost přisuzovat mentální stavy druhým, chápat záměry TPJ, mPFC).	Omezená aktivace. Chybí jemné podněty pro plné spuštění.	Neschopnost empatie, dehumanizace oponenta v diskuzi, "plochosť" interakce.
Mirror Neuron System	Zrcadlení emocí a pohybů druhého, pocit "cítím, co cítíš".	Dezaktivace. Zpoždění (latence) a 2D obraz brání rezonanci.	Pocit emočního chladu, absence "nákazy" smíchem či soucitem.
Saliency Network	Určování toho, co je v prostředí důležité (Insula, ACC).	Hyperaktivace. Neustálé skenování notifikací a vizuálního šumu.	Vyčerpání (Zoom fatigue), kognitivní přetížení, úzkost.
Default Mode Network (DMN)	Zpracování sociálních vazeb v klidovém stavu, sebereflexe.	Narušení. Neustálý přísun dat brání "přepnutí" do DMN.	Ztráta kontaktu se sebou samým, nemožnost zpracovat zážitky.
Affective Network	Emoční zpracování, pocit bezpečí/ohrožení (Amygdala).	Deregulace. Absence uklidňujících signálů (dotek, feromony).	Zvýšená reaktivita, agresivita, pocit chronického ohrožení.

TPJ - (Temporo-Parietal Junction) - Temporoparietální junkce (rozhraní spánkového a temenního laloku).

mPFC - (Medial Prefrontal Cortex) - Mediální prefrontální kůra.

DMN – (Default Mode Network) – Síť výchozího modu

ACC - (Anterior Cingulate Cortex) - Přední cingulární kůra.

Důsledky

- **Fragmentace identity a ztráta sebehodnoty:** Základem stabilně ukotvené osobnosti je osobní, autentická autobiografie - narativita. Pokud je struktura tohoto osobního příběhu neustále narušována, nebo je jeho vybudování zcela znemožněno, dochází k fragmentaci identity, což nevyhnutelně vede ke ztrátě smyslu a vlastní sebehodnoty.
- **Informační šum a zoufalé hledání vzorců:** V dekontextualizovaném digitálním světě se informace mění v pouhý informační šum. Protože mozku chybí přirozené lineární příběhy, spouští se evoluční obranný mechanismus: mozek se snaží v obrovském množství nesouvisejících dat najít jakékoliv vzorce, aby obnovil ztracený pocit kauzality.
- **Exploze konspiračních teorií jako náhrada řádu:** Tento evoluční mechanismus vysvětluje masivní nárůst konspiračních teorií. Ty jsou ve skutečnosti jen zoufalým pokusem mozku vytvořit si narativ v přehlceném prostředí – poskytují totiž alespoň nějaký, byť zcela falešný, řád (nomos) uprostřed jinak nesnesitelného chaosu (anomie).
- **Radikalizace a (sebe)destrukce:** Společenské i osobní narativní vakuum je vysoce zranitelné vůči nabídce zjednodušených narativů, které slibují rychlé dodání smyslu, a to bez ohledu na jejich pomýlenost či radikalitu. Pokud jedinec nenajde smysl ani v těchto alternativách, zbývá jako poslední „řešení“ už jen (sebe)destruktivní chování

Závěr

- **Fundamentální krize smyslu a neurobiologie:** Nečelíme pouze problému škodlivého obsahu, ale destruktivní formě samotných digitálních médií. Toto nové prostředí je v přímém rozporu s naší evoluční neurobiologií a tisíciletým způsobem, jakým si skrze hluboké příběhy utváříme smysl existence.
- **Hrozba kolapsu a humanizace algoritmů:** Pokud radikálně nezměníme náš přístup a samotný design technologií, hrozí definitivní zhroucení "Narativního nexu". Řešením není technologie plošně odmítnout, ale plně pochopit jejich limity a vtisknout humanistické hodnoty přímo do jejich základních algoritmů.
- **Návrat k lidskosti a budování odolnosti:** Musíme vědomě chránit svůj mentální model reality před digitálním hackováním. Znamená to znovu objevit hodnotu nudy, spánku, fyzické přítomnosti i pomalého, lineárního vyprávění a budovat takové narativy, které dokáží integrovat i bolest a nejistotu bez pádu do nihilismu či radikalismu.
- **Pochopení jako nezbytný základ:** Cílem tohoto exkurzu nebylo nabídnout ucelený seznam dílčích opatření, ale poskytnout hlubší vhled do mechanismů, které formují naši realitu a souvisejí s digitální komunikační realitou. Toto strukturální porozumění je klíčem k vytváření jakýchkoliv efektivních řešení a postojů.
- **Cílení na mladou generaci:** Orientace učiva k cíli porozumění (orientaci v) současné sociálně-technologické komunikační realitě. Tj. posílení digitálních kompetencí v celé šíři dovedností, znalostí a návyků.

